

Jez Butterworth

JÕGI

D R A A M A

ühes vaatuses

The River, 2012

tõlkija Erkki Sivonen

luuletekstide tõlkijad

Eva Kolli (Ted Hughes'i luuletus)

Märt Väljataga (W. B. Yeatsi luuletus)

Esietendus 11. septembril 2020 Endla Teatri Küünis

lavastaja
TAAGO TUBIN Ugala

kunstnik
KASPAR JANCIS

valguskunstnik
MARGUS VAIGUR

helilooja
VOOTELE RUUSMAA

muusikalised kujundajad
VOOTELE RUUSMAA
SÄNNI NOORMETS
TAAGO TUBIN

*Muusikalises kujunduses on kasutatud
ansambli King Missile loomingut
ja Fred Jüssi linnusalvestust (punarind).*

etenduse juht SILJA KOPPEL
valgusmeister KASPER JÜRIMÄE
helimeister TARMO JÜRGENS
kostümeerija KAIRI ÕISMA
grimeerija KARINA SAUVÄLI
lavameister FRED LAUR

JANE NAPP

MÄRT AVANDI

CARITA VAIKJÄRV

SÄNNI NOORMETS

„Sa tunned täpselt sama elektriseeritust siis, kui sa saad konksu otsa kala ja siis, kui sul õnnestub saada kirja midagi õiget, midagi „tõelist“. See on sõltuvust tekitav. Tunne, kui sa saad kala konksu otsa, on väga sarnane ka tundega, kui sa kellesegi ära armud – põlved lähevad nõrgaks, süda taob, pea pööratab.“

Jez Butterworth

Jez Butterworth (s. 1969) on inglise näitekirjanik, stsenaarist ja filmirežissöör. Ta kasvas üles Londoni lähistel St. Albanis ning õppis Cambridge'i ülikoolis inglise kirjandust. 15-aastaselt teatris oma kutsumuse ja kire avastanud Butterworth tegeles ülikoolis peamiselt lühinäidendite kirjutamise ja lavastamisega, kuid tõelise läbimurde teatrimaailma tõi talle alles mõned aastad pärast õpingute lõppu kirjutatud näidend „Mojo“, mis esietendus 1995. aastal Royal Courti teatris ning võitis Laurence Olivier' preemia ja veel terve rea kaalukaid auhindu. Au ja kuulsusega kaasnesid ka publiku ülikõrged ootused autori järgmiste tööde suhtes ning Butterworth on öelnud, et „Mojo“ edu oli osaliselt põhjuseks, miks ta järgneva seitsme aasta jooksul enam midagi teatril kirjutada ei suutnud ning hoopis filmimaailma poole pöördus. 1997. aastal jõudis ekraanidele „Mojo“ filmiversioon, mille Butterworth ise lavastas ning kus tegi näitlejana kaasa Harold Pinter, keda Butterworth peab oma sõbraks, mentoriks ja peamiseks mõjutajaks näitekirjanikuna. Butterworthi kauaoodatud järgmine näidend „Öohaigur“ („The Night Heron“) esietendus Royal Courtis 2002. aastal, 2005. aastal järgnes samas näidend „The Winterling“ ning 2008. aastal esietendus New Yorgi Atlantic

Theatre Company's tema näidend „Äärelinna bluus“ („Parlour Song“).

Alates 2005. aastast jagab Butterworth oma aega Londoni ja Somersetis asuva talu vahel ning kirjutab vaheldumisi näidendeid ja filmistsenaariume (viimaseid sageli koos oma vendade Tomi ja John Henryga). Ise on ta sellist elukorraldust kirjeldanud kui seisundit, mil olles ühes paigas või töötades ühe materjali kallal, igatsed pidevalt teise järele ning saad sellest igatsusest innustust ja inspiratsiooni. Üks toidab kogu aeg teist.

Ka oma neljandat Royal Courti teatril mõeldud näidendit „Jerusalem“, mida pärast 2009. aastal esietendumist tabas tohutu vaatajamenu ning mille *The Times* valis kümnendi 20 olulisema teatriteksti hulka, kirjutas Butterworth mitmeid aastaid aina ümber ja ümber. Hiljem on ta öelnud, et näidendi lõplikus versioonis ei ole ühtki lauset, mis kattuks

esimese versiooniga. Butterworth on seda nime-
tanud ka näidendi nõrgumiseks, mis võtabki aega:
„Ma usun, et näidendid mitte ei sünni sinust, vaid
läbi sinu. Nii pole sul vaja muud teha, kui kannatlik
olla. Sa ei tohi ennast süüdistada, sa lihtsalt pead
ootama. Ka kala ei saa püüda paanikaga. Jõe le ei
saa survestades selgeks teha, et ta peab sulle sinu
osa andma. Isegi kui sa oled kalapüügis hea, ei
saa sa jõe le peale lennata, et „Hei, ma olen selles
värgis tegija, kus kõik kalad on?“ Sa pead minema
ja istuma ja ootama ja mõnikord pead sa ootama
aastaid. Mõnikord sa sured oodates. Aga sa pead
ootama.“

Kalastaja kannatlikkust oli pärast rokkivalt menu-
kat „Jeruusalemma“ vaja ka teatripublikul, sest
Butterworthi järgmine näidend „Jõgi“ sai lavaküp-
seks ja esietendus Royal Courtis alles 2012. aastal.
See kammerlik ja poeetiline näidend on kirjutatud
Butterworthi talu maadel asuvas askeetlikus „kirju-
tamishüti“ ning see on pühendatud autori õele
Joannale, kes suri „Jõe“ valmimise päeval ajuvähki.
Esmalavastuses kehastas Meest Dominic West ning
2014. aasta Broadway lavastuses Hugh Jackman.

Butterworthi seni viimane ja ühtlasi menukaim
näidend „The Ferryman“ esietendus Royal Courtis
2017. aastal ning võitis koheselt kõikvõimalikud
näidendipreemiad nii siin- kui sealpool ookeani.

Eesti teatrilavale on Butterworthi näidendid
enne „Jõe“ jõudnud kahel korral – 2012. aastal
mängis Ugala Olustvere mõisa reheküünis tema
„Õohaigrut“ ning 2015. aastal esietendus Ugala
„Äärelinna bluus“. Mõlema lavastajaks Taago Tubin.

*„Jah, ma armastasin neid, kalu nimelt, kui
nad vees – jões, järves, meres – ujusid ja oma
turskeid turje nähtavale tõid, kusagilt sügavu-
sest ja tumedalt nagu olematusest; või säält
välja söötsid ja kadusid, või ennast pinna-
le viskasid terava plaksu või raske ja rasvase
plärtsatusega, ja mina tahtsin neid kätte
saada, sest ei võinud ise nende juurde minna.
Tahtsin kätte saada, tahtsin kättesaamist kät-
te saada ja ei mõtelnud tapmisele üldse. Nad
surid, aga see oli paratamatu – der Liebestod.
Ainult mina ise jäin ellu – senikauaks. Aga
mul ei olnud ju niipalju elusid, et kõigi nende-
ga ühekaupa koos surra.*

/---/

*Ja nüüd ma pean nendelt vabandust palu-
ma.*

*Ma palun, kuid ma ei tea, kui siiralt see välja
tuleb. Ma kahtlen andekspalumise ehtsuses
väga, ma kardan pigem, et kõik algab otsast
ja kahetsuse – mis äkilistes nägemustes ja
spontaansetes mõtetes, ootamatuna on sii-
ras – asemel algab paheline nauding uuesti,
teistkordselt.*

*Patt kahetsuses. Kahetsuspatt patukahetsu-
ses.”*

Madis Kõiv „Kalad ja raamatud“

Lendõngepüük on kalastamisviis, mille idee on ahvatleda kala napsama tehisputukat, mille sisse on peidetud õngekonks. Olemuslikult on lendõngepüük samasugune heitekalastus nagu spinningupüük, aga kui spinningul on raskuseks sõöt, mis õngenööri enda järel veab, siis lendõngitsemisel paneb tehissööda lendama osavalt heidetud õngenööri enda raskus. Lendõng koosneb omavahel kokkusobivast ridvast, rullist, põhjanööri ja heitenööri koos lipsuga ning **kunstputukast**, mille

valmistamine ehk putuka sidumine on lendõngitsejale meeldivaks ajaviiteks pimedatel talveõhtutel. Putukasidumise peamiseks töövahendiks on staativ, kuhu kinnitatakse õngekonks.

Fikseeritud konksule seotakse imepeente niitidega erinevaid sulgi ja loomakarvu. Kogenud putukasidujad on võimelised valmistama niivõrd ehtsa välimusega tehisputukaid, et need suudaks ära petta inimesegi.

Kaasaegne lendõngepüük on omalaadne põnev jaht, sest lendõngitseja ei passi pikalt ühel kohal, vaid otsib kalade peidupaiku ning sobivaid heitekohti. Varjunud kalastaja luurab veepinnale sattunud putukatest toituva kala asupaika ning püüab sellele võimalikult lähedale hiilida. Häid varje- ja heitepositsioone pakub piki jõge vööni vees kahlamine ning seetõttu võivad lendõngitseja varustusse lisaks õngele, putukakarpidele ja tennisereketit meenutavale

kahvale kuuluda ka veekindlad kahlamispüksid ja libisemiskindlad saapad.

Oluline on ka õige heitetehnika, mille omandamiseks teevad algajad lendõngitsejad tihti kuiva trenni. Ridvaga antakse raskete heitenööri algiirendus, mis omakorda viib kaasa kerge lipsu koos putukaga. Putukas langeb õrnalt veepinnale ning püük võibki alata. Uljalt ja ettevaatamatult heitenööri lennutades võib putukas aga kergesti veekogu ümbritsevate puude-põõsaste okstesse takerduda, seetõttu peab lendõngitseja tundma sobivamaid jõelõikuseid.

Vilunud lendõngitsejad teavad aga kinnitada, et lendõngepüük on kalapüügi ülikool.

Lendõngepüük jõel

Meriforell ehk iherus

Meriforell (*Salmo trutta morpha trutta*) ehk iherus ja jõeforell (*Salmo trutta morpha fario*) ehk hõrnas on lõhilaste (*Salmonidae*) sugukonna kuuluva forelli (*Salmo trutta*) erinevad ökoloogilised vormid. Meriforell on siirdekala, kes koeb jõgedes, kust noorkalad siirduvad merre toitumISRändele ning tulevad suguküpsuse saabudes tagasi jõkke. Jõeforell aga on forelli paigaline vorm, kes elab püsivalt jões ja merre toitumISRändeid ei tee.

Sügisel jõkke koetud forellimarjast kooruvad kevadel vastsed, kes läbivad maimufaasi ning suve lõpul ujuvad jões juba noorkalad ehk tähnikud, kelle puhul pole esimesel eluaastal välimuse järgi kuidagi võimalik vahet teha, kas tegu on tulevase meri- või jõeforelliga. Soodumus selleks, kas antud isendist saab meri- või jõeforell, on geneetiliselt küll määratud, ent oluline osa on ka keskkonnateguritel. Igal juhul teeb osa forellidest kaheaastaselt (väike osa ka aastaselt, üksikud isendid kahe- või kolmeaastaselt) läbi füsioloogilised muutused, muutub hõbedaseks ehk smoltifitseerub, laskub merre ja muutub meriforellideks, teine osa aga jääb jõkke jõeforellidena elama.

Meres algab meriforellidel kiire kasvu periood. Kui jõeelu perioodil kasvasid noorjargud ca 10 cm aastas, siis meres juba 15–20 cm aastas. Suguküpsuse saabudes, enamasti pärast teist mereelu aastat, tõusevad sugukalad jõgedesse kudema. Enamik eelistab seejuures oma kunagist kodujõge.

Suguküpseks saanud meriforell on enamasti hõbedane või tumepruuni-halli varjundiga hõbedane kala, kelle külgedel on mustad täpid. Suguküpsed jõeforellid on üldjuhul alati värvikamad, neil on keha külgedel lisaks mustadele täppidele ka punaseid ning kasvult on jõeforellid tavaliselt meriforellidest tunduvalt väiksemad.

Eestis tuleb meriforell kudema pea 70 jõkke ja ojja, kaasa arvatud Pärnu jõkke. Enamik meriforelli kudejõgesid Eestis suubub Soome lahte (umbes 40), Liivi lahte suubuvais jõgedes on meriforelli kudealasid teada 16 veekogus, lisaks leidub kudejõgesid ka Saaremaal (13) ja Hiiumaal (3-5).

Jõeforell ehk hõrnas

Virginia Woolf (1882 – 1941) oli Inglise kirjanik, keda peetakse üheks kõige olulisemaks 20. sajandi modernistiks ja esimeseks, kes kasutas loo jutustamiseks teadvuse voolu meetodit. Woolf arendas järjekindlalt uusi kirjanduslikke võtteid, et väljendada naise mõtteid ja tundeelu ning pääseda vabaks meeste ettekirjutatud reaalsuse kujutamise vahenditest. Kirjutamist ei alustanud Woolf mitte loost või mõnest pähe sattunud motiivist, vaid vormist, mille ta oma peas muusikana kõigepealt täiuslikuks lihvis ja alles seejärel sisuga täitma hakkas. Woolf kannatas raskekujulise depressiooni all ja võttis endalt elu, korjates taskud kivisid täis ning kõndides kodulähedasse jõkke. Vesi on tema teoseid läbiv element.

*„...kui tahes terased
me ka pealispinnal pole,
allpool oleme me väga tõsised,
väga sügavad
ja väga inimlikud.“*

Virginia Woolf

Virginia Woolfi romaan „Tuletorni juurde“

(„*To the Lighthouse*“ 1927) jutustab nähtamatutest sidemetest aja ja inimeste vahel. Eelkõige on see mõtiskelu Ramsayde perekonna ühiselust suviselt unisel saarel, mehe ja naise kooselust – kahekesi, ent siiski üksi. Woolfi läbinägemisvõime oma tegelaste kujutamisel on usutav ja uskumatu. Ta jõuab inimmeelte ookeanis mitme kilomeetri sügavusele ning tema raamatutel on omapärane omadus kasvatada arusaamispüüdu, tasakaalutunnet ja sallivust. Need raamatud teevad inimese paremaks.

Ted Hughes koos Sylvia Plathiga

Ted Hughes (1930 – 1998) oli Inglise luuletaja, tõlkija, draama- ja lastekirjanik. Teda on peetud üheks 20. sajandi olulisemaks autoriks ja oma generatsiooni kõige paremaks luuletajaks.

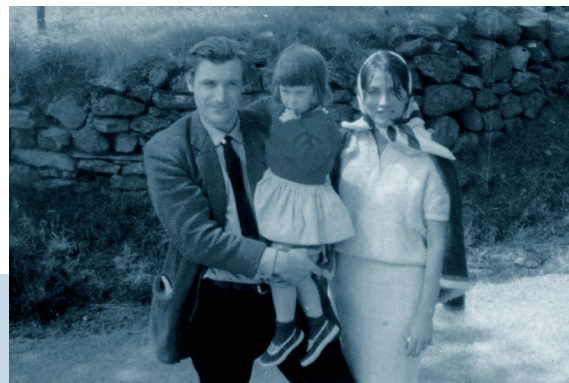
Tema varasem looming on juurtega sügaval looduse ja loomade juures, selle teemaks on sageli ilu ja vägivalla sümbioos looduses. Hughes'i on nimetatud ka „ökopoeediks“. Tema hilisem looming toetub rohkem mütoloogiale ja briti bardide traditsioonile ning on omakorda mõjutatud modernismist, Jungist ja ökoloogiast.

Hughes'i eraelu oli keeruline. Tema esimene abikaasa, luuletaja Sylvia Plath, kannatas kliinilise depressiooni all ja tappis end, pannes pea gaasiahju. Kuus aastat hiljem tegi täpselt samal viisil enesetapu Hughes'i järgmine elukaaslane Assia Wevill, tappes enne ka nende nelja-aastase tütre.

*Ning tervenisti jõgi
mind kuulas... ja pimedana,
nähtamatuna mind jälgis.
Ning kätega, mis pimedad
ja nähtamatud, mind surus sügavamale.
„Ta on meil peos,“ ta sosistas.
„Ta on meil peos.“*

Ted Hughes „Pärast kuuta ööd“

Kuuta öö on öö, kui Kuud taevas näha ei ole. See juhtub korra kuus, siis kui Kuu on Päikesele kõige lähemal ja tema kahanevus on maksimaalne. Mõnedes paganlikes uskumustes on kuuta ööd peetud eriliseks ajaks, kui mistahes palved ja rituaalid saavad olla rohke-
ma jõuga ja efektiivsemad. Samas on teised kultuurid taoliste rituaalide läbiviimise kuuta ööl just keelanud, arvates, et just siis pääsevad valla meie kõige tumedamad tungid ja jubedaimad luukered – kõik, mida me hoia-
me peidetuna. Seetõttu soovitatakse sel ööl jääda rahulikuks ja enne kaks korda mõelda, kui midagi riskantset ette võtta.

Ted Hughes koos Assia Wevilli ja tütrega

„Rändava Aenguse Laul“ („*The Song of Wandering Aengus*“, 1897) on iiri luuletaja William Butler Yeatsi üks tuntumaid luuletusi, iiri luule üks tüvitekste, mis ilmus algselt pealkirja „*A Mad Song*“ all. Eriti kuulsad on luuletuse kaks viimast rida: „*The silver apples of the moon / The golden apples of the sun.*“ Mõlemad fraasid on inspireerinud lugemataid bände (nt. *Silver Apples*), plaadipealkirju, raamatuid (nt. Ray Bradbury antoloogia *The Golden Apples of the Sun*) ja filme. Aengus või Angus on keldi armastuse- ja ilujumal.

Ma läksin sarapikku, et
Peas põlev iha läheks mööda,
Ja ridva tegin sarapuust,
Ta otsa marjast tegin süüa;
Kui tiirlesid ööliblikad
Ja libliklikud tähed ringi,
Ma kastsin marja jõkke ning
Sealt hõbekala tõmbasingi...

Ma panin tuppma maha ta
Ja ise läitsin koldes leegi,
Kuid keegi viskles põrandal
Ja minu nime hüüdis keegi:
Sest kalast oli neidis saand,
Kel õunapuuõis kumas juustes,
Ja hüüdes nimepidi mind
Aovalgusesse kadus joostes.

Nüüd olen kaua käind, kuid käin
Veel läbi mitmed orud-mäed
Ja ükskord suudlen tema suud
Ja võtan kätte tema käed;
Ja kuni saabub aeg ots,
Käin koltund rohtu kasvand teid,
Kuu õunu nopin hõbeseid
Ja päikse õunu kullaseid.

KASUTATUD MATERJALID:

T. S. Eliot „Burnt Norton“, tõlkija Ants Oras – Akadeemia nr 4 1990

Ted Hughes „Pärast kuuta ööd“, tõlkija Eva Kolli
Rein Järvekülg „Meriforellist ja meriforellijõgedest“ – Kalastaja nr 60 (<http://ajakiri.kalastaja.ee/?1,60,1554>)

Rein Järvekülg „Jõeforell, meie vete kaunitar“ – Kalastaja nr 47 (<http://ajakiri.kalastaja.ee/?1,47,1137>)
Kätlin Kaldmaa „Tuletorni juurde“: raamat, mis teeb inimese paremaks – Eesti Päevaleht 11. november 2005

Madis Kõiv „Kalad ja raamatud“, Tallinn 1998

Erik Piepenburg „An Edge-of-Town Story as Simple as the Blues“ – The New York Times 23. märts 2008 (<https://www.nytimes.com/2008/03/23/theater/23piep.html>)

svenk „Kalapüük lendõngega – hobi või elustiil?“ – Emajõe Nupuklubi veeb 18. aprill 2006 (http://www.nupuklubi.ee/index.php?option=com_content&task=view&id=89&Itemid=28)

Arvo Tuvikene „Meriforell ja jõeforell“ – „Forell. Eluviisid. Püügitehnikad. Retseptid“, koostaja Margus Müil, AS Ajakirjade Kirjastus ja MTÜ Kalale 2015

W. B. Yeats „Rändava Aenguse laul“, tõlkija Märt Väljataga – „Luulet“, Tallinn 1990

Alf Solundi foto meriforellist (CC BY-SA 3.0), Tigerburne foto jõeforellist (CC BY-SA 3.0), Gideon Chilloni foto tehisputukast (CC BY-NC 2.0), Lendõngepüügi, Virginia Woolfi ja Ted Hughes'i fotod Wikimedia Commons'ist, Jez Butterwothi foto autori agendilt

Lavastuse plakati foto tegi Priit Loog.

Kava koostasid Taago Tubin ja Anne-Ly Sova, kujundas Ilona Rääk.

lavastusjuht Andrus Jõhvik
pealavameister Kaido Päästel
vanem-lavameister Ando Loosaar
lavameistrid Lauri Allikas, Fred Laur, Jaan Laur, Janek Lipponen, Sergei Peetso
dekoratsioonide valmistajad Kaido Päästel, Viljar Viik
butafoor-dekoraator Kaido Torn
tekstiilide värvija Anu Heinsalu-Diževski
kostüümiala juhataja Ester Kasenurm
kostüümide õmblejad Urve Kasenurm, Urve Enne, Epp Mõts
grimmiala juhataja Ivi Smeljanski
grimeerijad Sirle Teeäär, Karina Pajunurm
kostümeerijad Kärt Altjõe, Kairi Õisma
inspitsient-rekvisiitorid Anu Hövel, Astrid Kivila, Silja Koppel
heliala juhataja Siim Rohtväli
helimeistrid Tarmo Jürgens, Janek Vlassov
valgusala juhataja Margus Vaigur
valgusmeistrid Kasper Jürimäe, Karmen Tellisaar, Ivar Piterskihh
videoala juhataja Argo Valdmaa
videomeister Elar Palmiste
muusikajuht Feliks Kütt
turundus- ja kommunikatsioonijuht Mari-Liis Pärn
trupijuht Aigi Veski
peaadministraator Ain Miilberg
haldusjuht Kaido Lüll
dramaturgid Anne-Ly Sova, Ott Kilusk
peakunstnik Liina Unt
loominguline juht Ingomar Vihmar
teatrijuht Roland Leesment

SA Endla Teater 110. hooaeg
Keskväljak 1, Pärnu 80010
kassa 442 0666, info 442 0667
www.endla.ee

Teatri toetajad ja koostööpartnerid:

Täname

A. P.

Tanel Ingi

Kätlin Ingi

Rain Kõrbe

Küllli Tüli

Lauri Laurent OÜ Tsitre

Näidendi õigusi vahendab
Eesti Teatri Agentuur

